

УДК 159.9

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-12\(18\)-282-291](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-12(18)-282-291)

Присяч Наталя Дмитрівна старший викладач кафедри правознавства, Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом», вул. Варшавська, 2, м. Кропивницький, 25026, тел.: (066) 216-43-66, e-mail: prisjatch@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-8701-4285>

Леонідова Олена Олексіївна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правознавства, Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом», вул. Варшавська, 2, м. Кропивницький, 25026, тел.: (050) 98-00-531, e-mail: leonidova1984@rambler.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4423-6862>

Лебедєв Олег Павлович кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства, Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом», вул. Варшавська, 2, м. Кропивницький, 25026, тел.: (066) 336-84-49, e-mail: ki_maup@ukr.net

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСІБ В УМОВАХ ІЗОЛЯЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню економіко-правового аспекту процесу соціально-психологічної адаптації осіб в умовах ізоляції. Сучасна ситуація вдосконалення механізмів на особистість в умовах ізоляції позначає напрями роботи психолога, які пов'язані з оптимізацією процесу соціально-психологічної адаптації засуджених, що обумовлює вивчення факторів соціально-психологічної адаптації позбавлених волі.

У роботі визначено фактори, що впливають на перебіг соціально-психологічної адаптації засуджених, які в авторському баченні можна розділити на фактори першого, другого та третього видів, залежно від умов перебування особи та періоду відбування покарання у вигляді позбавлення волі. Доведено, що вік, стать та рівень освіти засуджених виступають значущими факторами їх соціально-психологічної адаптації до місць позбавлення волі.

Зазначено, що знання про фактори соціально-психологічної адаптації засуджених до місць позбавлення волі є необхідною і визначальною передумовою для правильної організації взаємин з ними персоналу установи відбування покарання. Слід враховувати як об'єктивні, і суб'єктивні чинники, які впливають на процес їх ресоціалізації.

Важливого значення набуває дослідження соціальної адаптації засуджених до умов позбавлення волі, оскільки після звільнення особа, як правило,

повертається в суспільство, однак її подальша життєва активність, її характер та зміст багато в чому визначаються тим, що у процесі соціальної адаптації у місцях позбавлення волі було змінено або збережено особистістю на рівні психологічних та соціальних установок та орієнтації.

Виявлено особливості соціально-психологічної адаптації засуджених до умов виправної установи, вивчено особливості соціально-психологічної адаптації та психічних реакцій в осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі.

Ключові слова: засуджена особа, ізоляція, економіко-правовий аспект, адаптація, позбавлення волі.

Prysyach Natalia Dmytrivna Senior Lecturer, Department of Law, Central Ukrainian Institute of PJSC "Interregional Academy of Personnel Management", Warsaw St., 2, Kropyvnytskyi, 25026, tel.: (066) 216-43-66, e-mail: prisjatch@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-8701-4285>

Leonidova Olena Oleksiivna Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law, Central Ukrainian Institute of PJSC "Interregional Academy of Personnel Management", Warsaw St., 2, Kropyvnytskyi, 25026, tel.: (050) 98-00-531, e-mail: leonidova1984@rambler.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4423-6862>

Lebedev Oleg Pavlovich Candidate of Law, Associate Professor of Law, Central Ukrainian Institute of PJSC "Interregional Academy of Personnel Management", Warsaw St., 2, Kropyvnytskyi, 25026, tel.: (066) 336-84-49, e-mail: ki_maup@ukr.net

ECONOMIC AND LEGAL ASPECT OF THE PROCESS OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF PERSONS IN INSULATION

Abstract. The article is devoted to the study of economic and legal aspects of the process of socio-psychological adaptation of persons in isolation. The current situation of improving the mechanisms of the individual in isolation indicates adaptation of prisoners.

The paper identifies the factors influencing the socio-psychological adaptation of convicts, which in the author's vision can be divided into factors of the first, second and third types, depending on the conditions of the person and the period of imprisonment. It is proved that the age, sex and level of education of convicts are important factors in their socio-psychological adaptation to places of imprisonment.

It is noted that knowledge of the factors of socio-psychological adaptation of convicts to places of imprisonment is a necessary and determining prerequisite for the proper organization of relations with the staff of the penitentiary institution. Both

objective and subjective factors that influence the process of their resocialization should be taken into account.

The study of social adaptation of convicts to imprisonment is important, because after release a person usually returns to society, but his further life activity, its nature and content are largely determined by the fact that in the process of social adaptation in prisons was changed or preserved by the individual at the level of psychological and social attitudes and orientations.

The peculiarities of social and psychological adaptation of convicts to the conditions of the penitentiary institution are revealed, the peculiarities of social and psychological adaptation and mental reactions of persons serving sentences in places of imprisonment are studied.

Keywords: convicted person, isolation, economic and legal aspect, adaptation, imprisonment.

Постановка проблеми. Одним із найпопулярніших напрямів діяльності психологічної служби департаменту державної виконавчої служби України є соціально-психологічне забезпечення роботи з особами, які знаходяться у місцях позбавлення волі. Для вказаних осіб адаптація протікає дуже складно, оскільки відбувається зміна соціально-психологічних, фізіологічних і економічних механізмів. Зміна даних механізмів призводить до формування у осіб різних видів поведінки.

Індивідуальні психічні особливості засуджених, по-різному відображаються на процесі адаптації, який, зрештою, визначає позитивну чи негативну адаптацію у місцях позбавлення волі. При позитивній адаптації особа входить у групи позитивної спрямованості, адаптується до вимог режиму, бере участь у громадських організаціях колонії, загону, бригади. І тут можна вважати, що у такої особи проявляються і закріплюються позитивні інтереси, прагнення, переконання, відносини, цілі та життєві плани. При негативній адаптації засуджений входить у групи негативної чи нестійкої спрямованості, що сприяє поглибленню і закріпленню кримінальної орієнтації особистості. Тому економіко-правовий аспект процесу соціально-психологічної адаптації осіб в умовах ізоляції є одним із головних завдань, яке стоїть перед психологами державної виконавчої служби України: ресоціалізувати засудженого і навчити його соціально корисній поведінці, серед осіб, які проживають у камерах.

Соціально-психологічна чи соціальна адаптація передбачає залучення особи до нових груп, і навіть видів діяльності, які мають місце у даному соціумі. Цей вид адаптації розуміється як результат процесу різних змін, зокрема, соціальних, соціально-психологічних, морально-психологічних, демографічних та інших. [1, с. 267]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження у контексті цієї теми вітчизняної психології здійснювали О.О. Налчяжан[1],

О. М. Розумова [2], В. І. Поздняков та ін., які зазначили, що первинний період адаптації у виправній установі для засуджених є найбільш складним. Цю проблему в зарубіжній психології вивчали такі дослідники, як Б. Беттельхайм, Е. Гофман, В. Франкл та ін..

Деякі питання, пов'язані з проблемами дезадаптації, адаптації та реадаптації особистості в умовах позбавлення волі, знайшли відображення в працях педагогічних психологів (соціалізація особистості в ускладнених умовах), юридичних психологів (психологічна сутність злочину і покарання), а також пенітенціарних психологів (психологія відбуває покарання). Серед науковців Ю. А. Александрівського, Ю. А. Алфьорова, С. А. Беличева, Ф. Б. Березіна, М. Н. Гернета, О.М. Гребінчук

[3], І.Л. Дідюк [4], Р.М. Колісніченко, О. І. Зотова [6], А.В.Сорока[7] , В. Дяченко [8] , В.С.Медведєв [9], Г.М.Федоришин [10], М.І. Цумарєв [11].

Метою нашого дослідження є вивчення економіко-правового аспекту процесу соціально-психологічної адаптації осіб в умовах ізоляції.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях деяких науковців визначено поняття адаптація до екстремальних ситуацій, яке можна в узагальненому вигляді як процес, що включає етапи пошуку, вибору та реалізації способів діяльності, дозволяють забезпечити вихід із несприятливих (екстремальних) умов життєдіяльності з мінімальними втратами. Вчення О.М. Розумової спрямовано на виділення системно-організованих психологічних характеристик особистості злочинців рецидивістів у вигляді вивчення особливостей її будови, і навіть змін, викликаних тривалим періодом перебування у місцях позбавлення волі. [2, с. 28]

Існують об'єктивні з суб'єктивні фактори адаптації до різних умов. Такі автори, як: А. В. Напріс, І. Є. Семенов, А. В. Малих описують стани, які є домінуючими в період адаптації. Вказані стани закономірно визначаються етапами адаптації, терміном відбування та змістом. Після деякого перебування у виправній установі, засуджені набувають стійкого «синдрому позбавленого волі», що робить їх схожими один на одного у поведінці.

Ізолятор тимчасового тримання, колонія ламає звичний спосіб життя, відриває індивіда від рідних, близьких людей, звичного способу життя. Позбавлення людини свободи, її соціальна ізоляція – сильний фактор модифікації людської поведінки, відбувається прояв тих психологічних станів, які у звичайному житті не властиві йому. Так, О.М. Розумова показує, що зі збільшенням часу перебування в умовах позбавлення волі, у особи засудженого відбуваються деякі зміни: виснажуються комунікативні характеристики, знижується чутливість, активізується функція контролю емоцій та поведінки, з'являються деякі маніпуляції у прояві дипломатичності, розважливості. [2, с. 17]

У дослідженні механізму самоактуалізації засуджених, О.М. Розумова вказує, що розуміння цього механізму так, як розуміє його гуманістична

психологія, у них навряд чи можливе, проте деякі засуджені набувають там значно більшого досвіду спілкування, навичок вирішення важких життєвих ситуацій, управління іншими людьми та ін.[2, с. 85]

Сучасна ситуація правової ресоціалізації людини ставить суспільство перед вибором системи виправлення засуджених: або позбавлення індивіда від асоціальних звичок шляхом використання жорстких методів примусу та суворої його ізоляції (авторитарна стратегія), або обрання гуманістичних форм виправлення, спрямованих на раціональну та позитивну зміну який має прийняти систему правових норм і установок, домінуючих у соціумі (гуманістична стратегія) [3, с. 183].

Потреба у звільненні в засуджених є домінуючою та використовується адміністрацією виправних установ у побудові ефективної виховної роботи. Число засуджених, які переживають у цей час відчуття розпачу, тривожності значно зростає. Підготовка до звільнення починається з прибуття засуджених до виправної установа. Відбувається всебічне вивчення особистості засуджених, складаються комплексні програми виправлення спеціалістами різних відділів та служб виправних установ, виявляються наявні ресурси виправлення. [4, с. 309]

Під ресоціалізацією засуджених слід розуміти тривалий процес, що має у своїй основі складний комплекс психолого-педагогічних, економічних, медичних, юридичних та організаційних заходів, спрямованих на формування у кожного засудженого здібності та готовності до включення після відбуття покарання у звичайні умови життя суспільства. На початковому етапі свого розвитку кримінально-виконавча система переважно використовувала авторитарну стратегію виправлення, але в умовах її реформування та малої ефективності даної стратегії відбувається зміна пріоритетів основних засобів виправлення засуджених у місцях позбавлення волі з посиленням психолого-педагогічної роботи з особистістю та підготовки її до життя у суспільстві [6, с. 203].

Значним чинником у обранні тієї чи іншої системи правової ресоціалізації є рівень рецидивної злочинності та зростання числа скоєння тяжких та особливо тяжких злочинів.

У ситуації, що склалася, багато державних інстанцій звинувачують насамперед недосконалість сучасної системи виконання кримінальних покарань, забуваючи про те, що рано чи пізно ці засуджені звільняться і їм буде потрібна підтримка інститутів громадянського суспільства, залучення яких необхідне як на пенітенціарному, так і на постпенітенціарному рівні, першочерговими умовами профілактики рецидивної злочинності.

Численні зарубіжні та вітчизняні дослідження пенітенціарного середовища показують, що для осіб, які відбули значну частину терміну покарання, фактор очікування волі разом з тривалою емоційною напругою, що лежить в його основі, – психічна травма, фрустрація, незважаючи на те, що засуджені чекають цієї події протягом усього терміну відбування покарання.

Із засудженими проводиться соціальна, психологічна та виховна робота, яка спрямована на підвищення загальноосвітнього рівня засуджених, професійне навчання або підвищення виробничої кваліфікації, охорону здоров'я, привчання до порядку та умов, встановлених в установах, нейтралізацію негативних соціально-психологічних явищ, властивих концентрованому середовищу правопорушників, надлишкового звикання до умов ізоляції від суспільства, забезпечення можливості та надання допомоги у встановленні та підтримці соціально корисних зв'язків, підготовку до звільнення, а також формування у засуджених знань до вимог, що висувуються до членів суспільства, зміна соціальної установки, тренування правослухняної поведінки в умовах звичайного гуртожитку, та ін. [8, с. 10]

Проте практика діяльності департаменту державної виконавчої служби України показує, що за 6–8 місяців до звільнення відбувається різка зміна емоційних станів, підвищується рівень неусвідомлюваної тривоги та конфліктності особистості. У коло психологічних проблем, пов'язаних з підготовкою до звільнення з місць позбавлення волі, входить неоднозначне ставлення самих засуджених до суспільних цінностей, у зв'язку з чим реабілітаційні заходи, що проводяться, можуть бути не завжди ефективні щодо всіх засуджених. Необхідно диференціювати засуджених за важливими для реабілітації критеріями і розробляти такі заходи стосовно саме певних груп засуджених [9, с. 366].

Першій групі засуджених властивий високий рівень неприйняття соціальних і цінностей. Позитивні настанови таких засуджених можуть бути наслідком лише страху перед ще більш суворим покаранням, і ймовірність правослухняного способу життя у засуджених цієї групи вкрай невелика. Для таких засуджених характерні, з одного боку, підвищена тривожність як відображення розуміння їх непристосованості до існування в умовах високого державного контролю ними неадекватна оптимістичність як наслідок особистісної незрілості та невміння тверезо оцінювати навколишнє оточення.

Допомога у цих випадках може виражатися у вигляді своєчасного інформування засудженого про можливість проживання в районах з низьким ступенем урбанізації та наявності у цих районах вакантних низькокваліфікованих робочих місць.

Друга категорія засуджених характеризується як асоціальним, так і просоціальним ставленням до соціальних норм та цінностей. Мотивація правослухняної поведінки часто ситуативна і пов'язана з режимом установ, де відбував покарання засуджених. Соціальні установки відбивають нестійкий характер орієнтації особистості: прагнення у майбутньому уникнути посилення санкцій із боку держави (задовольняти наявні потреби, найчастіше найпримітивніші), не докладати особливих зусиль задля збереження правослухняного життя.

Третя категорія засуджених характеризується загалом просоціальним ставленням до норм та цінностей громадянського суспільства. Ця

категорія засуджених відчуває страх перед майбутнім звільненням, утруднення у встановленні соціально корисних зв'язків, у виборі конструктивних способів виходу з конфліктних ситуацій, і навіть яскраво виражену ситуативну тривожність.

Психологічне супроводження цієї категорії засуджених в основному спрямоване на проведення індивідуально-підтримуючих психокорекційних заходів у формі психологічного консультування. Як правило, дані засуджені є ініціаторами звернення до співробітників психологічної служби при виникненні особистих проблем. Підкреслимо, що медичний, психологічний супровід після звільнення завершується, незважаючи на те, що кількість особистісних проблем у особи, яка звільнилася з місць позбавлення волі, стає значно більшою. [10, с. 104]

Ситуацію посилює наявність у засуджених таких залежностей, як наркотична, алкогольна та сексуальна. У сукупності це пусковий механізм скоєння нового кримінального правопорушення. Зрозуміло, що після звільнення змусити проходити курс лікування в умовах сучасного законодавства неможливо, але не вирішивши цієї проблеми, не можна говорити і про профілактику рецидивної злочинності. Незважаючи на банальність вислову: «Звільнився, випив – у в'язницю», воно є актуальним і зараз, і в майбутньому. Вирішення цієї проблеми досить складно на законодавчому, особистісному та інших рівнях.

Виправлення та ресоціалізація засуджених, соціально-психологічна адаптація звільнених із виправних установ передбачають як позитивні зміни особистості правопорушника, так і корекцію системи його суспільних зв'язків та відносин у мікро- та макросередовищі.

Проте здійснити самостійно подібну соціальну терапію засуджених не може. Допомога зацікавлених учасників на державному та громадському рівнях у вирішенні цієї проблеми носить часто безсистемний, епізодичний характер. Все це значною мірою зумовлює рецидив та інші негативні соціальні прояви постпенітенціарного етапу ресоціалізації, а також свідчить про необхідність покращення організації діяльності підрозділів соціальної, психологічної та виховної роботи із засудженими та насамперед оптимізації навантаження на даних спеціалістів у сучасних умовах. [11, с. 85]

В даний час виникають проблеми надання ефективної допомоги з боку регіональних структур державної влади та громадських організацій, щоб вони могли повноцінно брати участь у діяльності, пов'язаній із постпенітенціарною ресоціалізацією, соціальною адаптацією та соціальною реабілітацією осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі. На наш погляд, питаннями допенітенціарної та постпенітенціарної ресоціалізації мають активно займатися суб'єкти, які не належать до правоохоронних органів. Робота комітетів та департаментів із соціального захисту населення має бути більш продуманою, дієвою та активною.

Для тих, хто звільнився з місць позбавлення волі, необхідно відкривати реабілітаційні центри, як державні, муніципальні, так і створені релігійними та неурядовими організаціями. Здається, у деяких із них колишні засуджені можуть проживати певний час до вирішення питань з трудового та побутового значення, в інших – отримувати психологічну, медичну, юридичну допомогу та сприяння у працевлаштуванні. Це не означає, що у засуджених має формуватися пасивно-утриманська позиція і складатися враження, що всі зусилля громадянського суспільства мають бути спрямовані на вирішення лише його особистих проблем.

Основне завдання при реалізації комплексних заходів ресоціалізаційного процесу – формування активно-творчої, творчої позиції, здатності стати ініціатором перетворювальних процесів у навколишньому світі та активна зміна власної суб'єктної позиції особи. Нами суб'єктність сприймається як категорія «ставлення» і є ставлення людини себе як до діяча. Суб'єктність пов'язана з певним контролем людини над своєю поведінкою, це здатність бути і усвідомлювати себе джерелом руху, несучи відповідальність за наслідки своїх діянь.

Ув'язнений, відбувши термін покарання і вийшовши на волю, починає відчувати себе людиною, яка втратила соціальні відносини із суспільством, тобто поза громадянським суспільством і нерідко знову опиняється в руках кримінальних структур. Необхідно допомогти людині зберегти в собі соціалізацію як здатність повернення до громадянського суспільства, щоб стати законотворчим громадянином країни.

В результаті чого, ми можемо підбити підсумки, що компоненти соціально-психологічної адаптації осіб в умовах ізоляції мають різний рівень виразності та виявляються по-різному, залежно від тривалості перебування у виправній установі.

Висновки. Ми можемо зробити висновок, що дослідження соціально-психологічної адаптації осіб в умовах ізоляції, є дуже важливим і досить актуальним на сьогоднішній день для вивчення, тому слід продовжувати та розширювати теоретичні та емпіричні дослідження у цій галузі.

Для того, щоб вирішити зазначені завдання, щоб вплив на засуджених був найбільш дієвим, необхідно використовувати всі виправні, виховні, моральні та духовні сили працівників установ та суб'єктів інститутів громадянського суспільства. Як такі заходи пропонується таке.

1. Розробити та прийняти довгострокову цільову програму зі створення та функціонування спеціалізованих центрів надання повного спектру послуг з ресоціалізації засуджених у суспільстві, об'єднавши зусилля та можливості зацікавлених державних структур та громадських організацій у забезпеченні спадкоємності пенітенціарної та постпенітенціарної ресоціалізації.

2. Передбачити створення системи надання комплексної медико-психологічної допомоги особам, звільненим із місць позбавлення волі, спрямовану насамперед на профілактику та корекцію правової поведінки.

3. Розробити та прийняти нормативні акти про квотування робочих місць для осіб, звільнених з місць позбавлення волі, та стимулювання організацій та роботодавців шляхом зниження податкових ставок на прибуток, що надають активне сприяння установам виконання покарань.

4. Щодо соціально незахищених категорій населення (неповнолітні, жінки, інваліди) необхідно застосування цілої системи заходів, у тому числі пов'язаних з вихованням, освітою, охороною здоров'я, із захистом сім'ї, загальносоціальним захистом, включаючи соціальне забезпечення ще на допенітенціарній стадії ресоціалізації. Дуже важливою є участь у цій роботі державних структур, усіх інституцій громадянського суспільства.

Література:

1. Налчяджан А. А. Психологическая адаптация. Механизмы и стратегии. М. : Эксмо, 2010. 368 с.
2. Разумова Е.М. Психологические особенности личности преступников-рецидивистов. *Вестник Южно - Уральского государственного университета*. Серия: Психология. 2009. № 18 (151). С. 26-30.
3. Колісниченко Р. М. Глобалістична свідомість в умовах диспропорцій глобального економічного розвитку. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*, 2016, № 109, с. 305-312
4. Дідюк І. Л. Особливості обґрунтування підстав та умов обрання домашнього арешту/ І. Л. Дідюк // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал*. Київ, 2013. – Спец. вип. № 3 (31). – С. 301-311.
5. Гребінчук, О. М. Організація праці: досвід зарубіжних країн / О. М. Гребінчук // *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр.* - Кіровоград: КНТУ, 2006. - Вип. 9. - С. 183-188.
6. Зотова О. И. Некоторые аспекты социально- психологической адаптации личности. Психологические механизмы регуляции социального поведения ; под ред. М. И. Бобновой, Е. В. Шороховой. М. : [б. и.], 1979. 524 с.
7. Сорока А. В. Психодіагностична програма дослідження розвитку ефективності ресоціалізації засуджених у період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2011. Вип. 45. № 937. С. 268-271.
8. Дяченко В. Адаптація та реінтеграція. *Соціальний захист*. 2006. № 9. С. 8-11.
9. Медведєв В. С. Кримінальна психологія : [підручник]. К.: Аніка, 2004. 366 с.
10. Федоришин Г. М. Пенітенціарна психологія : курс лекцій. Івано-Франківськ : Плай, 2004. 104 с.
11. Цумарєв М. І. Культура локальної демократії: структура й функції. *Політикус. Науковий журнал / Гол. ред. С. М. Наумкіна*. Одеса: «Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 1. С. 83 – 87.

References:

1. Nalchajan A.A. (2010) *Psikhologicheskaya adaptatsiya. Mekhanizmy i strategii.. [Psychological adaptation. Mechanisms and strategies]* Moscow: Eksmo [in Russian]
2. Razumova E.M. (2009) *Psikhologicheskiye osobennosti lichnosti prestupnikov-retsidivistov. [Psychological features of the personality of recidivist criminals]* *Vestnik Yuzhno - Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta - Bulletin of the South Ural State University*, 18 (151), 26-30 [in Russian]

3. Kolisnichenko R. M. (2016) Hlobalistychna svidomist' v umovakh dysproporsiy hlobal'noho ekonomichnoho rozvytku [Globalist consciousness in the conditions of disproportions of global economic development]. *Zbirnyk naukovykh prats' «Hileya: naukovyy visnyk» - Collection of scientific works "Gileya: scientific bulletin"*, 109, 305-312 [in Ukrainian]
4. Didyuk I.L. (2013) Osoblyvosti obgruntuvannya pidstav ta umov obrannya domashn'oho areshthu [Features of substantiation of grounds and conditions for election of house arrest] *Borot'ba z orhanizovanoyu zlochynnystyu i koruptsiyeyu (teoriya i praktyka) - Fight against organized crime and corruption (theory and practice)*, Kyiv, - Special. issue 3 (31), 301-311. [in Ukrainian]
5. Grebinchuk, O.M. (2006) Orhanizatsiya pratsi: dosvid zarubizhnykh krayin [Organization of labor: experience of foreign countries] *Scientific works of Kirovograd National Technical University - Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu*. Kirovograd: KNTU, 9, 183-188 [in Ukrainian]
6. Zotova O.I. (1979) *Nekotoryye aspekty sotsial'no-psikhologicheskoye adaptatsii lichnosti. Psikhologicheskyye mekhanizmy regulyatsii sotsial'nogo povedeniya [Some aspects of socio-psychological adaptation of the individual. Psychological mechanisms of regulation of social behavior]* M.I. Bobneva, E.V. Shorokhova (Ed.). Moscow [in Russian]
7. Soroka A.V. (2011) Psykhodiahnostychna prohrama doslidzhennya rozvytku efektyvnosti resotsializatsi zasudzhenykh u period pidhotovky do zvil'nennya z penitentsiarnykh ustanov [Psychodiagnostic program of research of development of efficiency of resocialization of convicts in the period of preparation for release from penitentiary institutions] *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina - Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University*, 937, 268-271 [in Ukrainian]
8. Dyachenko V. (2006) Adaptatsiya ta reintehratsiya. [Adaptation and reintegration] *Sotsial'nyy zakhyst. - The social protection*, 9, 8-11 [in Ukrainian]
9. Medvedev V.S. (2004) *Kryminal'na psykholohiya [Criminal psychology]* Kyiv: Anika [in Ukrainian]
10. Fedoryshyn G.M. (2004) *Penitentsiarna psykholohiya [Penitentiary psychology]* Ivano-Frankivsk: Play [in Ukrainian]
11. Tsumarev M.I. (2018) Kul'tura lokal'noyi demokratiyi: struktura y funktsiyi [Culture of local democracy: structure and functions] *Politykus. Naukovyy zhurnal - Politician. Scientific Journal* . S.M. Naumkin (Ed.), 1, 83 – 87. Odessa: Helvetica Publishing House [in Ukrainian]